

Dima-mammutin matka rautaesiripun läpi

DMITRY ARZYUTOV

Pääosin pleistoseeniepookilla eläneet villamammutit (*Mammuthus primigenius*) ovat usein näyttävästi esillä paleontologisissa museoissa, eikä niissä vieraileva voikaan välttyä ihmettelemästä mammutin luurankojen ja muumioiden kokoa tai sitä, miten hyvin jäänteet ovat säilyneet näihin päiviin asti. Pleistoseeniepookki alkoi noin 2,6 miljoonaa vuotta sitten ja päättyi 11 700 vuotta sitten. Norsueläinten lahkoon kuuluva villamammutti kehittyi yhdessä niin sanotun Etelä-Afrikan mammutin (*Mammuthus subplanifrons*) kanssa noin viisi miljoonaa vuotta sitten. Asutettuaan ensin merkittävän osan planeettaa lajin viimeiset edustajat, pohjoisella Wrangelin saarella eläneet kääpiömammutit (*Mammuthus exilis*), kuolivat sukupuuttoon vain 3 700 vuotta sitten (Vartanyan, Garutt & Sher 1993). Mammuttia on pidetty yhtenä pleistoseenikauden eläinkuntaa ja ihmiskunnan esihistoriaa tutkivan paleontologian luoja, minkä vuoksi sillä on alan historiassa erityinen asema (Cohen 2002). Mammutin jäätyneet luut, liha, sen lihakset ja joskus jopa säilynyt veri hämmästyttävät niin tutkijoita kuin Arktiksella eläviä ihmisiäkin.

Olen tutkinut mammutin ”sukupuuton jälkeistä elämää” ja sitä, miten erilaiset poliittiset ja yhteisölliset ekologiat ovat olleet vuorovaikutuksessa sen kanssa (Arzyutov 2019). Tutkimukseni perusteella paleontologisesti merkittävillä mammutin jäännöksillä on ollut osansa sellaisten neuvostoinstituutioiden kuin Paleontologisen instituutin perustamisessa, minkä lisäksi ne edesauttoivat kansainvälistä diplomatiata. Tässä artikkelissa esitetty tapaus,

jossa mammutti toimi aikansa tiedediplomatian välikätenä, perustuu yllä mainittuun tutkimukseeni. Diplomatian lisäksi käsittelem sitä, miten paleontologinen mammutti kykenee sulauttamaan itseensä sukupuuttoon kuolleen ja silti kuolemattoman piirteitä, ja näin toimimaan erilaisten ympäristöepistemologioiden välillä.

Tässä tekstissä keskityn vain yhteen mammutin sukupuuton jälkeiseen tapaukseen: Dima-mammutin poliittiseen elämään. Arkistoaineistojen perusteella Neuvostoliiton sisäisillä ja ulkoisilla valtasuhteilla oli hyvin merkittävä rooli Dima-mammutin ja sen edeltäjien tutkimuksessa. Jo ennen Diman löytöä mammutin luut olivat toimineet kansan ja valtion välisenä yhdyssiteenä, kun luista tuli osa Neuvostoliiton alkuperäiskansaperiferian ja keskuksen välistä lahjojen vaihtosuhdetta. Esimerkiksi vuonna 1949 Stalinille annettiin hänen 70-vuotispäivänään syntymäpäivälahjaksi jakuuttitaiteilijoiden mammutinluusta veistämät vaasi ja šakkilauta nappuloineen. Lahja oli poliittisesti symbolinen ja se muun muassa ylläpiti ajatusta siitä, että alkuperäiskansat ovat historiallisesti ajattomia ja neuvostovalta taas ikuisesti kestävä (ks. Ssorin-Chaikov 2006).

Dima-mammutti löydettiin vuonna 1977 Susumanin kaupungin läheltä paikalta, joka oli aiemmin osa Neuvostoliiton vankileirien saaristoa. Läheisen joen mukaan nimetty Dima on kokonaisena säilynyt ja muumiointunut mammutinpoikanen (kuva 1). Löytö avitti yhdessä yleisen poliittisen ilmapiirin muutoksen kanssa Neuvostoliiton avautumista länteen. Koska mammutin jäänteitä löytyy

Kuva 1. Dima-mammutti näytteillä Pietarin eläintieteellisessä museossa Venäjällä huhtikuussa 2018. Kuva: Dmitry Arzyutov.

Figure 1. The Dima mammoth on display in the Saint Petersburg Zoological Museum, Russia, in April 2018. Photo: Dmitry Arzyutov.

laajoilta alueilta ja koska se on myös kulttuuri-estisesti kiinnostava, se oli turvallinen idän ja lännen suhteiden välinen toimija kylmän sodan geopoliittisessa kontekstissa.

Neuvostoliiton “tiedon valtakunta” eli Neuvostoliiton Tiedeakatemia pyrki propagandassaan esittämään sosialistisen tieteen ja teknologian menestystarinaa ulkomailla. Tiedekatemia näyttelyiden suunnittelusta ja toteuttamisesta vastaava komitea, eli *Vystavkom*, järjesti ensimmäisen Kansallisen neuvostonäyttelyn vuonna 1959 New Yorkissa. Näyttely tunnettiin myöhemmin nimellä Neuvostoliiton teollisuusnäyttely ja se oli liikuteltava kansallisen talouden saavutuksia esittelevä malli. Näyttely oli luotu yhteistyössä Amerikan kansallisenäyttelyn kanssa moskovalaista

yleisöä varten (Reid 2008). Neuvostonäyttelyissä länsi ja Neuvostoliitto kohtasivat, kun tutkijat, poliitikot ja suuri yleisö pystyivät tutustumaan läntiseen tai neuvostotieteeseen ja -teknologiaan. Samalla tuli mahdolliseksi vakauttaa tietoa.

Mammutin erityisyys ja sen mannerten ja aikakausien välinen olemisen tila teki siitä todellisen kulttuuri- ja luonnondiplomaatin kylmän sodan aikaisissa näyttelyissä. Diman maailmankiertueen takana on vuosina 1978–1990 *Vystavkomin* johtajana toiminut Andrei P. Kapitsa (1931–2011), Antarktiksien tutkija ja neuvostofysiikan, Nobelpalkinnon voittaneen Pjotr L. Kapitsan poika. Kiertueen ensimmäiseksi kohteeksi valittiin Lontoo. Diman kiertueen oli tarkoitus taata, että

neuvostoakatemian ja -valtion sekä kansainvälisten toimijoiden välisten yhteyksien ja neuvottelujen keskipisteenä olisi mammutti. Sen seurauksena mammutti vakuutettiin kahdeksalla miljoonalla punnalla eli kymmenellä miljoonalla ruplalla (Kapitsa 1979).

Näyttely avattiin Earls Courtin näyttelykeskuksessa Lontoossa 23.5.1979. Mammutin seurana esiteltiin huippumoderneja neuvostokeksintöjä, kuten Saljut-avaruusasemaa (Clarkson 2012). Näin kansainvälisessä näyttelyssä esiteltiin tasa-arvoisesti Siperian ikiroudasta esiin kaivettua kohdetta ja teknologisia saavutuksia. Britannian pääministeri Margaret Thatcher ja Englannin kuninkaallisen luonnontieteiden akatemian johtaja Alexander R. Todd vierailivat näyttelyssä yhdessä, kuten myös likimain 150 000 muuta vierailijaa. Neuvostoliitossa näyttelyä pidettiin suurmenestyksenä. Mammutista tuli aktiivinen toimija diplomaattineuvotteluissa, mikä muistuttaa hieman alkuperäiskansojen käsityksiä, joissa mammutti toimii yhteistyössä ihmisten kanssa (Lukin 2020; ks. myös tämä numero). Tämä on yksi esimerkki siitä, miten mammutti on useissa eri konteksteissa ylittänyt sukupuuttoon kuoleminen ja elämisen rajan (engl. *extinct – extant*), ja sillä tavalla mahdollistanut tieteen dualististen erottelujen höllentämisen tai jättänyt vaihtoehtoisten epistemologioiden mahdollisuuden avoimeksi.

Lontoon näyttelyn jälkeen Dima toivottiin avosylin vastaan monissa maissa. Neuvostoviranomaiset käyttivät hyväkseen yhteyksiään eri maiden kommunistisiin puolueisiin avittaakseen mammutin matkoja ja diplomaattista tehtävää. Vuosien 1979 ja 1994 välillä Dima kävi Isossa Britanniassa, Ranskassa, Suomessa, Italiassa, Tanskassa, Yhdysvalloissa, kahdesti Ruotsissa ja kolme kertaa Japanissa.

Näiden diplomaattisten seikkailujen lisäksi Diman löytäminen synnytti myös keskustelua luonnonsuojelusta ja sukupuutosta palauttamisesta. Muutamien 1930–1970-lukujen kokeilujen jälkeen tutkija A. Zimov

toteutti vuonna 1996 Pohjois-Jakutiassa suurisuuntaisimman hankkeensa, ”Pleistoseeni-puiston”. Puisto suunniteltiin luonnonsuojelualueeksi, jossa kloonaamisen jälkeen sukupuutosta palautettu mammutti voisi elää (Zimov 2005; Nicholls 2008; Andersen 2017). Puis-tossa eläisi myös muita pleistoseenikauden eläimiä, joita tuotaisiin takaisin arktiseen Siperiaan jo ennen mammuttia. Vastaavan kaltaisia projekteja on ollut muun muassa Norjan arktisilla alueilla ja Antarktiksella ja ympäristöhistorioitsijat ovat pitäneet niitä imperialistisina akklimatisaation muotoina, joiden ilmentymä tällainen ihmisen luontoa hallitseva ote on (Roberts & Jørgensen 2016).

Paikalliset ihmiset ovat suhtautuneet mammutin palauttamiseen varauksella ja peläten. David Anderson on selittänyt sen johtuvat alkuperäiskansojen kosmologiasta: ”heidän mukaansa geneettisten koodien ja myyttisten kertomusten aliset maisemat törmäävät nykyisen aineellisen maiseman kanssa.” (Anderson 2017, 139). Pelkästään se, että mammutti esitetään näissä projekteissa arktisen ajattomana symbolina haastaa näkemyksiämme sukupuutosta ja käsitystä sen lopullisuudesta ja laajentaa tietomme rajoja koskemaan menneisyyden lisäksi myös tulevaa ja kuviteltavissa olevaa. Mammutin elämä jatkuu sen sukupuuttoon kuoleminen jälkeenkin.

Artikkelin kirjoittamista on tukenut ERC-projekti Greening the Poles: Science, the Environment, and the Creation of the Modern Arctic and Antarctic (GRETPOLE) (PI professori Peder Roberts). Tekstin on englannin kielestä kääntänyt Karina Lukin.

DMITRY ARZYUTOV

(darzyutov@gmail.com)

KTH Royal Institute of Technology
Stockholm, Sweden

Kirjoittaja on Arktiksessa ja Siperiassa työskentelevä ympäristöantropologian ja historian tutkija, joka on valmistunut antropologian ja valmistumassa tieteen- ja

ympäristöhistorian tohtoriksi. Hän on kiinnostunut ihmisen ja eläimen välisten suhteiden synkronisista ja diakronisista ulottuvuuksista arktisilla alueilla sekä Arktista koskevien yhteiskunta- ja luonnontieteiden yllärajoista historiasta.

Lähdeluettelo

- Andersen, R., 2017. Welcome to Pleistocene Park. The Atlantic, huhtikuu 2017.
<https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2017/04/pleistocene-park/517779/>. [3.3.2021.]
- Anderson, D. G., 2017. Humans and Animals in Northern Regions. Annual Review of Anthropology 46, 133–49.
<https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-102116-041556>
- Arzyutov, D. V., 2019. Environmental Encounters: Woolly Mammoth, Indigenous Communities and Metropolitan Scientists in the Soviet Arctic. Polar Record 55, 142–153.
<https://doi.org/10.1017/S0032247419000299>
- Clarkson, V., 2012. Sputniks and Sideboards: Exhibiting the Soviet ‘Way of Life’ in Cold War Britain, 1961–1979. Teoksessa: Cross, A. (toim.), A People Passing Rude: British Responses to Russian Culture. Cambridge: Open Book Publishers, 285–300.
<https://doi.org/10.11647/OBP.0022>
- Cohen, C., 2002. The Fate of the Mammoth: Fossils, Myth, and History. Chicago: University of Chicago Press.
- Kapitsa, A. P., 1979. S mamontom v tšomodane. Nauka i žizn, no. 12, 100–104.
- Lukin, K., 2020. Domesticated Mammoths: Mythic and Material in Nenets Verbal Tradition on Ya’ Xora. Multilingua 40.
<https://doi.org/10.1515/multi-2020-0059>
- Nicholls, H., 2008. Darwin 200: Let’s Make a Mammoth. Nature 456, 310–314.
<https://doi.org/10.1038/456310a>
- Roberts, P. & Jørgensen, D., 2016. Animals as Instruments of Norwegian Imperial Authority in the Interwar Arctic. Journal for the History of Environment and Society 1, 65–87.
<https://doi.org/10.1484/J.JHES.5.110829>.
- Ssorin-Chaikov, N., 2006. On Heterochrony: Birthday Gifts to Stalin, 1949. Journal of the Royal Anthropological Institute 12, 355–375.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-9655.2006.00295.x>
- Vartanyan, S. L., Garutt, V. E., & Sher, A. V., 1993. Holocene dwarf mammoths from Wrangel Island in the Siberian Arctic. Nature, 362, 337–340.
<https://doi.org/10.1038/362337a0>
- Zimov, S. A., 2005. Pleistocene Park: Return of the Mammoth’s Ecosystem. Science 308, 796–798.
<https://doi.org/10.1126/science.1113442>

Summary

Walking with the Mammoth Through the Iron Curtain

This article deals with the transnational history of the mammoth as a unique paleontological finding and political object which fuses together features of extinct and extant species. Based on archival research, the author traces the social life of the mammoth through various social and political environments. This article argues that the mammoth was able to constitute some Soviet academic institutions (e.g. Paleontological Institute in Moscow) and also assisted scholars and politicians in various forms of diplomacy across the national borders during the Cold War.